

ΑΝΑΛΕΚΤΑ

1. Παρατηρήσεις εις τὴν Ὄντολογίαν τοῦ Θαλοῦ

Ι. Ὡς γνωστόν, ὁλόκληρος ἡ φιλοσοφία τῶν πρώτων Ἰώνων Φιλοσόφων ἔχει ἐνιστικὸν χαρακτῆρα (Monismus), ἥτοι ὅτι τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ προέρχονται ἐκ τινος ἀρχικῆς Οὐσίας· ἐὰν νῦν ἡ μνημονευομένη εἶναι Οὐσία πνευματικὴ, τότε βεβαίως θὰ εὐρεθῶμεν πρὸ ἐνὸς ἰδανισμοῦ ἢ πνευματοκρατίας ἢ καὶ νοησιοκρατίας ἀκόμη (Idealismus ἢ Spiritualismus ἢ Intellectualismus)· ἐὰν πάλιν ἡ ἀνωτέρω εἶναι «Οὐσία ὕλική», τότε ἔχομεν τὸν γνωστόν εἰς ἡμᾶς Ὑλισμὸν (Materialismus). Δύναται ὁμως ἡ «κυρία Οὐσία» νὰ εἶναι συγχρόνως πνευματικὴ τε καὶ ὕλική καὶ τότε ἀντιμετωπίζομεν μίαν τοιαύτην (Identitas). Πολλάκις ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα ἀποτελοῦν ἐκδηλώσεις τρίτης τινὸς Οὐσίας, τοῦ ἀπολύτου καὶ ἀπείρου, καὶ τότε ἡ περὶ τῆς αὐτῆς καλεῖται ἐνίζουσα ταυτότης. Ἐν τινι εἰδήσει μνημονεύονται περὶ Θάλητος τὰ κάτωθι: «*διήκειν δὲ καὶ διὰ τοῦ στοιχειώδους ὕγρου δύναμιν θεῖαν κινητικὴν*»¹. Θὰ ἔλεγε τις ἐνταῦθα ὅτι ὑπὸ τὴν κοσμογόνον αὐτοῦ ἀρχὴν ἐνυπάρχει κινητικὴ τις δύναμις, ἥτοι ἐν τῇ ὕλῃ συνυπάρχει καὶ τὸ πνεῦμα· εὐρισκόμεθα ἐπομένως πρὸ μιᾶς ταυτότητος. Ἀλλ' ἐνταῦθα εἶναι δυνατόν ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα νὰ ἀποτελοῦν ἐκφράσεις τρίτης τινὸς Οὐσίας, τοῦ Θεοῦ.

Ἐν τινι δοξογραφικῇ πληροφορίᾳ μνημονεύονται τὰ κάτωθι: «*Θ. νοῦν τοῦ κόσμου τὸν θεόν, τὸ δὲ πᾶν ἔμψυχον καὶ δαιμόνων πλήρες*»². τὰ τοιαῦτα εἶναι δυνατόν νὰ σκιαγραφοῦν μίαν διψύχουσαν ταυτότητα· ὁ Θαλῆς ἐνταῦθα ἀποδέχεται τὸ «πᾶν» (=ὕλη) ὡς «ἔμψυχον» (=πνευματικόν), ἥτοι ὅτι ὕλη καὶ πνεῦμα ὑπάρχουν ἀμφοτέρω· ἀλλὰ ταῦτα κάλλιστα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐκδηλώσεις τρίτης τινὸς Οὐσίας, τοῦ Θεοῦ, διότι ὄντως τὸ θεῖον φανεροῦται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Θαλοῦ ὡς «ὑδωρ»· ἐπομένως ὁ «Νοῦς τοῦ κόσμου», ἥτοι τὸ θεῖον, ἔχει ὡς ἐκδηλώσεις τὴν ὕλην καὶ τὸ πνεῦμα (=ὑδωρ ἔμψυχον)³.

ΙΙ. Ἀς πειραθῶμεν νῦν νὰ ἐξετάσωμεν τὴν «φύσιν τοῦ ὄντος» ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Θαλοῦ κατ' ἄλλον πῶς τρόπον. Ἀς δεχθῶμεν ὅτι τὸ Ὄν ἔχει δύο

1) Ἀέτ. Ι 7, 11 (H. Diels, *Dox. Gr.*, 1877, 301).

2) Αὐτόθι.

3) Καί τινα περὶ Θαλοῦ χωρία δεικνύουν τοῦτον ὁπαδὸν τῆς ἰδεοκρατίας (Idealismus), ὅτι δηλ. οὗτος ἀποδέχεται ὡς πρεσβυτάτην οὐσίαν τὸ πνεῦμα ἢ τὸν Νοῦν. Πρβλ. Διογ. Λαερτ. Ι 35... *πρεσβυτάτον τῶν ὄντων Θεός· κάλλιστον κόσμος· ποίημα γὰρ Θεοῦ*.

ὄψεις διαφόρους ἀλλήλων, ἥτοι τὴν ὕλην καὶ τὸ πνεῦμα· ἐν τῇ ὕλῃ ὡς «δυνάμει ὄν» διακρίνει ὁ Θαλῆς καὶ τὴν «κινητικὴν δύναμιν» ὡς πνεῦμα ἢ ὡς «εἶδος», ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ τοῦτο τὸ πνεῦμα, ἥτοι τὸ «εἶδος», δὲν ἀποτελεῖ οὐσίαν, ἥτις ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς ὕλικῆς οὐσίας, ὡς π.χ. παρὰ Πλάτωνι ἡ ὕλη καὶ ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν, ἀλλ' ἀντιθέτως ὑπάρχει τὸ πνεῦμα ἐν τῇ ὕλῃ, διότι: «διήκειν δὲ καὶ διὰ τοῦ στοιχειώδους ὕγροῦ δύναμιν θεῖαν κινητικὴν»⁴.

Τὸ «εἶδος» ὡς ψυχὴ ἐνταῦθα μορφοῖ τὴν ὕλην, διότι ἡ μεταβολὴ π.χ. τοῦ ὕδατος εἰς διαφόρους καταστάσεις ὀφείλεται τρόπον τινὰ εἰς ἐνυπάρχουσαν ἐν τῷ ὕδατι δύναμιν, ἥτοι τὴν ψυχὴν⁵. ἔπομένως ἡ ὕλη εἶναι κινούμενον· τὸ «εἶδος», ἡ ψυχὴ τὸ «κινεῖν»· «κινητικόν τι τὴν ψυχὴν ὑπολαβεῖν» φρονεῖ ὁ Θαλῆς⁶. Βεβαίως ἡ πρώτη κίνησις κεῖται ἐν τῷ Θεῷ, διότι οὗτος εἶναι τὸ «πρῶτον κινεῖν», ἀλλ' οὗτος πάλιν μένει ἀκίνητος: «νοῦν τοῦ κόσμου τὸν Θεόν, τὸ δὲ πᾶν ἐμψυχον ἅμα καὶ δαιμόνων πληρες»⁷, ὅτι πάντα ταῦτα εἶναι ἀριστοτελικά εἶναι γνωστόν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ συστήματι τοῦ Θαλοῦ διαγράφονται πῶς τοιαῦτα σκέψεις οἶον «καὶ ἐν τῷ ὄλῳ δέ τινες αὐτὴν (ἐνν. τὴν ψυχὴν) μεμειχθαι φασίν»⁸. Ἐνταῦθα διαβλέπει τις τὸν γνωστόν φυσιολογικὸν Ἑνισμόν τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων· ἐν ὀλίγαις λέξεσιν ἡ «ἀρχέγονος Οὐσία» δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ συγχρόνως ὕλική τε καὶ πνευματική⁹.

2. Ἐν νέον ἀπόσπασμα τοῦ ἐκ Κρότωνος Ἀλκμαίωνος

Ἐν τινι χωρίῳ τοῦ Ἀριστοτέλους (*Μεταφ.* Α 5. 986a22) μνημονεύονται περὶ Ἀλκμαίωνος τὰ ἐξῆς, ὅτι δηλαδή ὁ Ἀλκμαίων «φησὶ γὰρ εἶναι δύο τὰ πολλὰ τῶν ἀνθρωπίνων¹⁰, λέγων τὰς ἐναντιότητας, οὐχ ὥσπερ οὗτοι¹¹ διωρισμένας ἀλλὰ τὰς τυχοῦσας, οἷον λευκὸν μέλαν, γλυκὺ πικρόν, ἀγαθὸν κακόν, μέγα μικρόν».

Ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ ὁ Ἀριστοτέλης διασφῆζει θεωρίαν τινὰ τοῦ ἐκ Κρότωνος ἱατροῦ καὶ φιλοσόφου Ἀλκμαίωνος, ἐκ τοῦ ἀπολεσθέντος ἔργου αὐτοῦ «περὶ φύσεως».

Καὶ περὶ τούτου τοῦ χωρίου γεννᾶται ἡ ἐξῆς ἀπορία: ἄρα γε ὁ Ἀριστοτέλης μεταφέρει ἐνταῦθα αὐτοὺς τούτους τοὺς λόγους τοῦ Ἀλκμαίωνος, ἐκ τοῦ ἀπολε-

4. Ἀέτ. Ι 7, 11. (H. Diels, *Dox. Gr.*, 301). Πρβ. καὶ Κικ. *De deorum n.* Ι 10, 25.

5. Ὁ Ἀριστοτέλης φρονεῖ ὅτι εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ Θαλέω ὑποκρύπτεται καὶ τις ἐνεργοῦσα δύναμις. Πρβ. *Φυσ.* Γ 4.203b13.

6. Ἀριστ. *Π. ψυχῆς* Α 2.405a19.

7. Ἀέτ. Ι 7, 11 (H. Diels, *Dox. Gr.*, 301).

8. Ἀριστ. *Π. ψυχῆς* Α 5.411a7· ἰδὲ προσέτι Πλάτ. *Νόμοι* Χ 899B καὶ περὶ τῆς ἐμψύχου ὕλης (Hylozoismus) ἐν Ἀριστ. *Π. ψυχῆς* Α 2. 405a19 ...ἔπειτα τὸν λίθον ἔφη ψυχὴν ἔχειν, ὅτι τὸν σίδηρον κινεῖ.

9. Ὅτι δὲ παρὰ τὴν ὕλην ὁ Θαλῆς ἀποδέχεται καὶ τὸ Πνεῦμα ἢ τὸν Νοῦν, μαρτυροῦν αἱ κάτωθι ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερόμεναι ἔννοιαι, ὡς «ἐμψυχος», «δαίμων», «ψυχὴ», «Νοῦς», «Θεός».

10. Πρβ. Διογ. Λαέρτιον VIII 83: «δύο τὰ πολλά ἐστὶ τῶν ἀνθρωπίνων».

11. Ἐνταῦθα ὁ Ἀριστοτέλης νοεῖ τοὺς Πυθαγορείους.

σθέντος ἔργου αὐτοῦ «περὶ φύσεως», ἡ δι' ἰδίων φράσεων διδάσκει περὶ τῆς θεωρίας τοῦ ἐκ Κρότωνος σοφοῦ; Καὶ καθ' ἡμᾶς περὶ ἀπολεσθέντων ἔργων, ὧν τὸ περιεχόμενον γινώσκεται νῦν, ἔχομεν νὰ δεχθῶμεν δύο τινά: ἡ ὅτι οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς μεταφέρουν αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον διὰ τῶν λέξεων, ἃς εἶχε γράψῃ ὁ συγγραφεὺς, ἢ μεταφέρουν τὸ ἀπολεσθὲν κείμενον τοῦ συγγραφέως δι' ἄλλων λέξεων προσέχοντες, ὥστε νὰ μὴν ἀφίστανται αὗται τοῦ πνεύματος τοῦ συγγραφέως· καὶ τοῦτο, ἡ διότι τὸ ἀπολεσθὲν κείμενον δὲν ἐσώζετο μέχρι τῶν χρόνων τῶν συγγραφῶν ἢ καὶ ἂν ἐσώζετο, οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς οἱ διασώσαντες τὰ ἀπολεσθέντα ἔργα τοῦ εἰρημένου συγγραφέως δὲν ἀπέδωκαν τὴν δέουσαν προσοχὴν εἰς τὴν πιστὴν μεταφορὰν τοῦ κειμένου, ἀλλὰ μετέφερον τοῦτο δι' ἰδίων λέξεων, ἀποδίδοντες μόνον τὸ πνεῦμα τοῦ ἀπολεσθέντος ἔργου.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι θὰ ἡδυνάμην νὰ παρατηρήσω· πλειστάκις ὠρισμένοι συγγραφεῖς μεταφέρουν πιστῶς καὶ διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων ἔργα τῶν ἀπολεσθέντων συγγραφῶν, ἀλλὰ οἱ διασώσαντες τὰ ἔργα τούτων ἀντιγραφεῖς ἔγραψαν τὸ κείμενον ἐσφαλμένως οὕτως, ὥστε οἱ νεώτεροι φιλόλογοι νὰ νομίσουν ὅτι ὁ διασώσας συγγραφεὺς δὲν ἀπέδωκε πιστῶς τὸ ἀπολεσθὲν κείμενον.

Τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν ᾧ διασφύζεται διδασκαλία τις τοῦ Ἀλκμαίωνος, δὲν συμπεριλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἐκδότου, τοῦ H. Diels, ἐν τῷ κλασσικῷ αὐτοῦ ἔργῳ, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin 1922⁴, σ. 135, ὡς ἀπόσπασμα τοῦ Ἀλκμαίωνος, εἰ μὴ μόνον ὡς ἀπλὴ περὶ τούτου μαρτυρία¹² (πρβλ. ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 131, A1 καὶ A3).

Καθ' ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους «φησί γάρ εἶναι δύο τὰ πολλὰ τῶν ἀνθρωπίνων» συνάγεται ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ γνήσιον τοῦ Ἀλκμαίωνος ἀπόσπασμα· διὰ δὲ τὸ ἕτερον τμήμα αὐτοῦ: «λέγων - μικρόν» συμπληροῖ ὁ Ἀριστοτέλης δι' ἰδίων λέξεων τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνωτέρω ἀποσπάσματος· ἔπειτα ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ (Πρὸβλ. 17,3.916a33) διασφύζει καὶ ἕτερον ἀπόσπασμα τοῦ Ἀλκμαίωνος, ὃ καὶ ἀναφέρει ὁ Diels ὡς γνήσιον (πρβλ. ἐνθ' ἀνωτ. ἀπόσπ. 2: «τοὺς ἀνθρώπους φησὶν Α. διὰ τοῦτο ἀπόλλυσθαι, ὅτι οὐ δύνανται τὴν ἀρχὴν τῷ τέλει προσάψαι»)· ἐπομένως τὸ αὐτὸ θὰ ἔδει νὰ ἰσχύσῃ καὶ διὰ τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν ἀπόσπασμα, ἀφ' οὗ ἄλλως τε ὁ Ἀριστοτέλης ὁ ἴδιος εἶναι ἐκεῖνος ὅστις διεφύλαξε μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν τμήμα τι ἐκ τοῦ «περὶ φύσεως» ἔργου τοῦ ἐκ Κρότωνος Ἀλκμαίωνος (=ἀπόσπ. 2).

12. Ὁ Walter Kranz, ἐπεξεργαζόμενος τὴν ἀνωτέρω ἔκδοσιν τοῦ H. Diels (5ῃ ἔκδοσις, Βερολῖνον 1934-37, καὶ 6ῃ, Βερολῖνον 1951-52) δὲν προσέθεσε τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τοῦ Ἀλκμαίωνος (πρβ. Diels - Kranz, *Frgm. d. Vors.* I, σ. 214 κ. ἐξῆς).

3. Περὶ τοῦ 6^{ου} Βιβλίου (= Περὶ φιλοσοφίας βιβλία δέκα) Ἀριστοκλέους τοῦ Περιπατητικοῦ

Κατὰ τина μαρτυρίαν τοῦ Λεξικογράφου Σουΐδα¹³ μνημονεύονται τὰ κάτωθι: «Σωτάδας, Βυζάντιος, φιλόσοφος· ὡς ἐν τῷ <δω> περὶ φιλοσοφίας Ἀριστοκλῆς»· ὁ αὐτὸς Λεξικογράφος¹⁴ μαρτυρεῖ περὶ Ἀριστοκλέους τὰ ἑξῆς: «Ἀριστοκλῆς, Μεσσηνίος τῆς Ἰταλίας, φιλόσοφος Περιπατητικός. Συνέταξε περὶ φιλοσοφίας βιβλία δέκα... κτλ.».

Ὁ Εὐσέβιος (= ἐν Εὐαγγελικῇ Προπαρασκευῇ XI 510. XV 791. XV 816. XIV 756. XIV 758. XIV 764. XIV 766. XIV 768) διασώζει τὰ κάτωθι χωρία ἐκ τῶν 7 καὶ 8 ἀπολεσθέντων βιβλίων τοῦ Ἀριστοκλέους (2ος αἰὼν μ.Χ.) καὶ τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὰ ἑξῆς κεφάλαια τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας:

1. Ἀριστοκλέους, Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφίας (Εὐαγγ. Προπαρ. XI 510: ἀπὸ τοῦ περὶ φιλοσοφίας ἐβδόμου).

2. ...ἀπὸ τῶν Ἀριστοκλέους τοῦ Περιπατητικοῦ, περὶ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ ἱστορουμένων. Ἀπὸ τοῦ περὶ φιλοσοφίας ἐβδόμου (Εὐαγγ. Προπαρ. XV 791).

3. ...περὶ τῆς τῶν Στωϊκῶν φιλοσοφίας· ὅπως τε ὁ Ζήνων τὸν περὶ ἀρχῶν ἀπεδίδου λόγον. Ἀπὸ τοῦ ἐβδόμου περὶ φιλοσοφίας Ἀριστοκλέους (Εὐαγγ. Προπαρ. XV 816).

4. ...πρὸς τοὺς περὶ Ξενοφάνην καὶ Παρμενίδην, τὰς αἰσθήσεις ἀναιροῦντας. Ἀπὸ τοῦ ὀγδόου τῶν περὶ φιλοσοφίας Ἀριστοκλέους (Εὐαγγ. Προπαρ. XIV 756).

5. ...πρὸς τοὺς κατὰ Πύρρωνα Σκεπτικούς, ἧτοι ἐφεκτικούς ἐπικληθέντας, μηδὲν καταληπτὸν εἶναι ἀποφνημαμένους. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ (Εὐαγγ. Προπαρ. XIV 758).

6. ...πρὸς τοὺς κατ' Ἀρίστιππον φιλοσόφους, μόνον λέγοντας τὰ πάθη εἶναι καταληπτὰ, τὰ δὲ λοιπὰ ἀκατάληπτα. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ (Εὐαγγ. Προπαρ. XIV 764).

7. ...πρὸς τοὺς περὶ Μητροδόωρον καὶ Πρωταγόραν μόναις δεῖν πιστεῦειν ταῖς αἰσθήσεσι λέγοντας. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ (Εὐαγγ. Προπαρ. XIV 766).

8. ...πρὸς τοὺς κατ' Ἐπίκουρον, ἥδονὴν τέλος ὀριζομένους. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ¹⁵ (Εὐαγγ. Προπαρ. XIV 768).

Ἡ πληροφορία τοῦ Σουΐδα περὶ τινος φιλοσόφου ἐκ Βυζαντίου, ὀνόματι Σωτάδα, ὅστις μνημονεύεται ἐν τῷ ἕκτῳ βιβλίῳ ἐκ τῶν δέκα τοῦ Ἀριστοκλέους, θὰ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀπολεσθέντος βιβλίου τοῦ Ἀριστοκλέους, τοῦ ὁποῖου ἡ μνημόνευσις δὲν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Εὐσέβιου, ἐὰν ἦτο δυνατόν νὰ γνωρίσωμεν τὴν φιλοσοφικὴν αἵρεσιν, εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ ἄγνωστος οὗτος φιλόσοφος.

13. λ. Σωτάδας.

14. λ. Ἀριστοκλῆς.

15. Ἐνταῦθα ἀνέγραψα μόνον τοὺς τῶν ὑποτιθεμένων βιβλίων τίτλους.

Ἡ ἀρχαιότης οὐδὲν περὶ αὐτοῦ γινώσκει, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἕτερον ὄνομα «Σωτάδαν» φιλόσοφον, πλὴν τοῦ μνημονευομένου ὑπὸ τοῦ Σουΐδα, μαρτυρεῖ (πρβλ. Pape-Benzeler, *Wörterbuch d. Griech. Eigennamen*, λ. Σωτάδας)· οὐδὲ πάλιν εἶναι δυνατόν νὰ εὗρωμεν τίνα πηγὴν εἶχεν ὁ Σουΐδας (10ος αἰών), γράφων περὶ αὐτοῦ εἶναι ἀληθὲς ὅμως ὅτι τὴν τῶν κυνικῶν αἵρεσιν ἐπλαισίωσαν κατὰ καιροῦς πλεῖστα ὅσα, ἄνευ σημασίας καὶ ἐνδιαφέροντος πρόσωπα, ἅτινα καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας μετὰ κόπου ἀπαριθμεῖ, ἔνεκα ἀκριβῶς τῆς πληθύος τῶν ἀνωτέρω καὶ τὰ ὅποια, ἐξαιρουμένων τῶν κυριωτέρων ἐκπροσώπων τῆς τῶν κυνικῶν αἰρέσεως, ἀπὸ πολλοῦ χρόνου φαίνεται ὅτι περιέπεσον εἰς λήθη· αὐτὸς δὲ εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν περὶ αὐτῶν πηγαὶ δὲν ὑπάρχουσιν. Ἐπειτα ἦτο δυνατόν ὁ «Βυζαντινὸς Φιλόσοφος» νὰ ἦτο καὶ σύγχρονος ἀκόμη τοῦ Ἀριστοκλέους, δεδομένου ὅτι κατὰ τὸν 1^{ον} καὶ 2^{ον} αἰῶνα ἀνενεώθη ἡ τῶν κυνικῶν αἵρεσις, ὅποτε πλῆθος κυνικῶν φιλοσόφων εὐρίσκομεν ἐν Ρώμῃ· καὶ ἄλλο τι ὅμως θὰ ἡδυνάμην νὰ προσθέσω, ὅτι δηλαδὴ εἰς τὸν παραπεθέντα ἀνωτέρω ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου πίνακα χωρίων τινῶν ἐκ τινων ἀπολεσθέντων τοῦ Ἀριστοκλέους βιβλίων δὲν ἀναγράφεται ἡ ὡς ἄνω αἵρεσις, ἣν ὁ Ἀριστοκλῆς ἐν τινι τῶν 10 βιβλίων αὐτοῦ θὰ ἐξήταζεν ὁπωσδήποτε, δεδομένου ὅτι πάσας τὰς τῆς φιλοσοφίας αἰρέσεις τῶν ἀρχαίων χρόνων ἐνδελεχῶς ἐμελέτησεν, ὡς ὁ Εὐσέβιος ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἔδειξεν. Ἐάν αἱ ἀνωτέρω εἰκασίαι δύνανται νὰ ἀληθεύσωσι, τότε λίαν πιθανὸν τυγχάνει ὅτι τὸ ἀπολεσθὲν 6^{ον} βιβλίον τοῦ Ἀριστοκλέους περιεῖχε τὴν τῶν κυνικῶν αἵρεσιν.

4. Παρατηρήσεις εἰς ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου

Ἐν τινι ἀποσπασματι τοῦ Ἡρακλείτου ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς: «...συνάψεις ὅλα καὶ οὐχ ὅλα, συμφερόμενον διαφερόμενον, συνᾶδον, διᾶδον, καὶ ἐκ πάντων ἐν καὶ ἐξ ἐνὸς πάντα».

Ὁ Ἡράκλειτος ἐνταῦθα ὁμιλεῖ περὶ τῆς «ἐνότητος τῶν ἀντιθέσεων»· ἡ ἐνότης τούτων, ἥτοι ἡ ἔνωσις δύο ἀντιθέτων ἐννοιῶν δίδει τὴν ἁρμονίαν, τοῦτέστι τὴν ἰσορροπίαν τοῦ κόσμου· τὸ «συνάψεις» ἐνταῦθα περικλείει τὰς ἀντιθέσεις «ὅλα» καὶ «οὐχ ὅλα», «συμφερόμενον» καὶ «διαφερόμενον», «συνᾶδον» καὶ «διᾶδον». Ἐκάστη ἐννοία ὑποκρύπτει καὶ τὴν ἀντίθετον αὐτῆς καὶ αὗται πάλιν ὁμοῦ εἶναι ἐν τῇ πραγματικότητι ἐν πρᾶγμα «ἐκ πάντων ἐν καὶ ἐξ ἐνὸς πάντα»· ἡ ἔκφρασις «ὅλα καὶ οὐχ ὅλα», ὡς σημαίνουσα ἀριθμοὺς ἀκεραίους καὶ κλασματικούς καὶ ἐπομένως ἐκφράζουσα ἀντιλήψεις πυθαγορείων¹⁷, δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθῇ, διότι καθ' ἡμᾶς ἡ ἐννοία «ὅλα» ἐκφράζει τὴν ἐννοιαν τῆς πληρότητος, ἡ δὲ ἀντίθετος ταύτης, ἥτοι ἡ ἐννοία «οὐχ ὅλα» προδιαγράφει τὴν ἐννοιαν τῆς στερήσεως.

Τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα συγγενεῦει μετὰ τοῦ 67^{ου} ἀποσπάσματος: «ὁ θεὸς ἡμέρη εὐφρόνη, χειμῶν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμός»· αἱ δὲ ἐννοιαὶ «κό-

16. Diels-Kranz, *Frgm. d. Vors.*¹¹, ἀπ. 10 (ἡ B10).

17. K. Δ. Γεωργούλη, ἄρθρον «Ἡράκλειτος» ἐν Λεξ. Ἡλίου, ἀπ. 10.

ρος» καὶ «λιμός» ἀντιπροσωπεύουσι πλήρως τὰς ἐννοίας «ὄλα» καὶ «οὐχ ὄλα». Θὰ ἡδύνατό τις νὰ προσθέσῃ ὅτι ὀπισθεν τῶν δῆθεν ἀντιθέσεων «ἐξ ἐνὸς πάντα» βασιλεῦει ὡς γνωστὸν ἡ ἐνότης «ἐκ πάντων ἓν», ἥτις καὶ ἀποτελεῖ τὴν «coincidentia oppositorum», τοῦτέστι τὴν καθ' Ἡράκλειτον ἐννοίαν τῆς ἁρμονίας.

Ὡς γνωστὸν, πλεῖστοι ἐρμηνευταὶ ἐρμηνεύουσι τὴν ἐννοίαν «συνάψεις»¹⁸ διὰ τῆς λέξεως διαδοχή, ἥτοι ὅτι ἡ ἐνότης σχηματίζεται διὰ τῆς ἀμέσου διαδοχῆς, ἀλλ' ὁ Ἡρ. ὁμιλεῖ πάντοτε περὶ ἐνώσεως ἀντιθέσεων. Ἐν τῷ 67^ο ἀποσπάσματι αὐτοῦ ὁ Ἡρ. ἀναφέρει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι «ἡμέρη εὐφρόνη, χειμῶν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμός», δηλαδὴ ἡ ἐννοία τῆς ἐνότητος ἐκφράζεται ἐνταῦθα διὰ τῶν ἀναφερομένων ἀντιθέσεων· ἐπομένως, ἡ ἐννοία τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ «Ἔν», ἐν ᾧ συγχρόνως εἶναι τοῦτο καὶ «πολλά»· «Ἔν» εἶναι ὡς ἐνότης ἀντιθέσεων, «πολλά» εἶναι, διότι εἶναι καὶ σύνολον ἀντιθέσεων.

Ὁ «χειμῶν» δὲν διαδέχεται τὸ «θέρος», ὡς ἀκριβῶς ἡ νύξ τὴν ἡμέραν, οὔτε βεβαίως τὸ Θεῖον εἶναι πότε «χειμῶν» καὶ πότε «θέρος» ἢ πότε «ἡμέρη» καὶ πότε «εὐφρόνη», ἀλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ «χειμῶν» καὶ «θέρος» καὶ «ἡμέρη» καὶ «εὐφρόνη»· τοῦτο εἶναι ἐνότης ἀντιθέσεων· μόνον ἡ ἐνότης ἀντιθέσεων ἐκφράζει τὴν ἁρμονίαν, εἰς ἣν περιέχεται ἡ ἐννοία τοῦ Θεοῦ.

5. Ἡ «παμψυχιαρχία» τῶν Ἰώνων ὡς «Εἶδος» παρ' Ἀριστοτέλει

Ὁ ἀποθανὼν Γάλλος καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας Emile Bréhier, ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Histoire de la Philosophie», I, σ. 2, διατυπῶι τὰς ἐξῆς σκέψεις ἐπὶ τῶν προβλημάτων τῆς φιλοσοφίας: «Peut on parler d' une évolution regulière ou d'un progrès de la philosophie? Ou bien la pensée humaine possède-t-elle, des le début, toutes les solutions possibles des problèmes qu'elle pose, et ne fait elle, dans la suite, que se répéter indefiniment?». Νομίζω ὅτι ἐν τῇ δευτέρᾳ ἀπόψει θὰ πρέπη οἱ ἱστορικοὶ τῆς φιλοσοφίας νὰ ἀναζητήσωσι τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐρευνῆς αὐτῶν.

Εἶναι γεγογὸς ἀναντίρρητον, ὅτι πλεῖστοι φιλοσοφικαὶ ἐννοιαί, αἵτινες ἀναγράφονται εἰς τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, τόσον τῆς ἀρχαιότητος ὅσον καὶ τῶν ὑστέρων ἀκόμη χρόνων, ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν. Ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ διαλάβωμεν περὶ τῆς ἐννοίας τῆς «παμψυχιαρχίας» ὡς αὕτη ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον παρὰ τοῖς Ἰωσι φιλοσόφοις καὶ ὡς αὕτη προΐοντος τοῦ χρόνου εἰσῆλθεν εἰς τὸ σύστημα τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς ἐννοία τῆς «ἐντελεχείας», ἣν ὁ Σταγειρίτης θεωρεῖ ὡς βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζει τὴν Μεταφυσικὴν αὐτοῦ.

18. Πρβλ. ἐπίσης παρὰ H. Diels, *Die Fragm. d. Vors.*¹, ἀπ. 10, καὶ τὰς ἄλλας γραφάς, ἀντὶ τοῦ «συνάψεις» = «συντάψεις» = «συλλάψεις», κτλ., ἥτοι συνθέσεις· ἀλλὰ πάντως τόσον τὸ «συνάψεις» = ἔνωσις, ὅσον καὶ τὸ «συλλάψεις» = συλλαβή, σύνθεσις, τὸ αὐτὸ ὑπονοοῦσιν, ἥτοι ὅτι ἀμφότερα περικλείουσι τὴν ἔνωσιν τῶν ἀντιθέσεων.

Ὡς γνωστόν, παμψυχιαρχία (Hylozoismus) καλεῖται τὸ δόγμα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρεσβεύει ὅτι ἐν τῇ ὕλῃ ὑπάρχει ψυχὴ, ἥτοι ὑπάρχει τι «δυνάμει».

Παρά Θαλῆ συναντᾷ τις ὅτι ἐν τῇ κοσμογόνῳ αὐτοῦ ἀρχή, τῷ ὕδατι, ἐνυπάρχει ἐν αὐτῷ κινητικὴ τις δύναμις, ἥτοι ἐν τῇ ὕλῃ συνυπάρχει καὶ τὸ «πνεῦμα», διήκειν δὲ καὶ διὰ τοῦ στοιχειώδους ὑγροῦ δύναμιν θείαν κινητικὴν (Ἀέτ., I 7, 11, H. Diels, *Dox. Gr.*, 301· πρβλ. Κικ. *de deorum* n. I, 10, 25) ἢ *κινητικόν τι τὴν ψυχὴν ὑπολαβεῖν* (Ἀριστ., *περὶ ψυχῆς* A 2. 405a19), ἢ τὸ δὲ πᾶν ἐμψυχον ἅμα καὶ δαιμόνων πλήρες (= Ἀέτ. I 7, ἰδὲ προσέτι Πλάτ. *Νόμοι* X 899 B καὶ περὶ τῆς ἐμψύχου ὕλης (Hylozoismus) ἐν Ἀριστ. *περὶ ψυχῆς*, A 2. 405a19 ...εἵπερ τὸν λίθον ἔφη ψυχὴν ἔχειν, ὅτι τὸν σίδηρον κινεῖ)¹⁹.

Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ «κινητικὴ δύναμις» τῶν Ἰώνων φιλοσόφων δὲν εἶναι ἢ τὸ «εἶδος» τοῦ Ἀριστοτέλους, διότι τόσον τὸ «πνεῦμα» ὅσον καὶ τὸ «εἶδος» δὲν ἀποτελοῦσιν «οὐσίαν», ἥτις ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς ὕλικῆς, ὡς λ.χ. ἡ ὕλη καὶ ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν παρὰ Πλάτωνι, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀμφοτέρω ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ὕλῃ.

Τὸ «εἶδος» παρ' Ἀριστοτέλει τελειοῖ καὶ μορφοῖ τὴν ἄμορφον ὕλην ὡς ἀκριβῶς τὸ «πνεῦμα» τῶν Ἰώνων κινεῖ καὶ μετασχηματίζει ταύτην· ἐπομένως, ἡ μεταβολὴ π.χ. τοῦ ὕδατος, ὡς ὁ Θαλῆς πρεσβεύει, εἰς διαφόρους καταστάσεις, ὀφείλεται τρόπον τινὰ εἰς ἐνυπάρχουσαν ἐν τῷ ὕδατι δύναμιν ἥτοι τὴν ψυχὴν, διότι κατὰ τὸν Ἀναξιμένην ὁ ἀργυρος οὐκ ἀρκεῖ πρὸς τὸ ἔκπωμα γενέσθαι, ἐὰν μὴ τὸ ποιοῦν ἢ τοὔτέστιν ὁ ἀργυροκόπος (H. Diels, *Dox. Gr.*, 278).

Ἐνταῦθα παρατηρεῖ τις ὅτι ἡ ἔννοια τῆς «ἐντελεχείας» χωρεῖ εἰς τὰ δόγματα τῶν Ἰώνων, καθὼς ἀκριβῶς οἱ Ἴωνες διὰ τῆς «παμψυχικυριαρχίας» ἐκφράζουσιν ἀριστοτελικὰς ἀντιλήψεις.

19. Θὰ ἡδυνάτῃ τις νὰ μνημονεύσῃ καὶ ἄλλους Ἴωνας φιλοσόφους, ἀλλὰ κρίνομεν τοῦτο περιττόν, διότι ἕκαστος τὰ αὐτὰ πρεσβεύει ἐν σχέσει πρὸς τὴν κοσμογόνον αὐτοῦ ἀρχήν.